

САЛДАТЫ ЛЯСНОГА ФРОНТУ

Славуты камбрыг захаваў практычна ўвесь архіў партызанскай брыгады

Сёлета ў пачатку красавіка споўнілася 6 102 гады з дня нараджэння арганізатара партызанскага руху на Віцебшчыне, камандзіра партызанскай брыгады імя Чырванасцяжнага Ленінскага камсамола, ганаровага грамадзяніна горада Віцебска Данілы Фядотавіча Райцава. Славуты камбрыг, будучы ўпэўненым, што гэта спатрэбіцца нашчадкам, захаваў практычна ўвесь архіў сваёй партызанскай брыгады. Пасля смерці Данілы Фядотавіча ў чэрвені 1996 года яго ўдава Вольга Міхайлаўна перадала дакументы ў абласны музей імя М.П. Шмырова. Паводле гэтых дакументаў мы падрыхтавалі да друку ўспаміны партызанскага камандзіра.

...Каждую, каб добра пазнаць чалавека, трэба з ім пуд солі з'есці. Я з многімі суражанами на працягу ўсяго свайго жыцця еў хлеб-соль, дзяліўся думкамі. І цяпер, калі настаў ліхі час, было няцяжка вызначыць тыя «душэўныя маршруты», якія выбіралі мае землякі. Добрае веданне людзей давала падставу беспамылкова вызначыць: адных — у партызаны, другіх — засылаць у варажы стан, трэціх — пакідаць сувязнымі.

Рады лясных салдат няспынна раслі, папаўняліся новымі байцамі. У душах людзей, як у кроплі расы, адлюстроўваліся патрыятычныя адносіны да Радзімы ў час цяжкіх выпрабаванняў.

Тут я крыху парушу ход успамінаў, каб вылучыць, акрэсліць характары асобных народных мсціўцаў, іх шлях да нас.

Потым яна стане знатнай «сумяшчальніцай»: адначасова і медыцынскай сястрой, і аўтаматчыцай, і падносчыцай двухпудовых порцый толу да чыгуначнага палатна, і разведчыцай.

Іван Гваздзёў. Курынскі камсомолец. Сярод вясковых моладзі вылучаўся сваімі штукарствамі. Многа чытаў аб подзвігах герояў грамадзянскай вайны і першых пяцігодкаў, дзяліўся працывапанам з ровеснікамі. Моцна сябраваў з камсамольцам Міхаілам Сільніцкім. Марыў стаць пагранічнікам і пільна ахоўваць свяшчэнныя рубяжы Радзімы.

А пакуль што ён у мяне на прыкмеце: дзяліць яму з намі партызанскую долю.

Калі я ішоў да айчыма Гваздзёва. Яўхіма Фёдаравіча Клімовіча, убачыў расклееныя на вуліцах нямецкія аб'явы: «Хто паведаміць, дзе хаваецца Райцаў Д.Ф. (гэта значыць я), той атрымае ўзнагароду ў суме 50 тысяч рублёў». Але я не шукаў прытулку ў той хаце, а хацеў я мага хутчэй далучыць да Клімовіча ягонага пасынка. Прынёс некалькі лістовак з паведамленнямі Савецкага інфармбюро, аддаў іх Івану.

— Гебельс і ўся яго прапаганда, — тлумачу, — вылузваюцца са скуры, надрываюцца ў хлусні. Трэба, каб нашы людзі ведалі праўду аб становішчы на франтах, аб гераізме Чырвонай Арміі і ўсяго савецкага народа. Ідзі, Ваня, да людзей, раскажы ім нашу праўду. Гартуй і рыхтуй да партызанскіх баёў моладзь.

Маладыя патрыёты збіралі зброю. Кралі аўтаматы і ў саміх гітлераўцаў, асабліва ў час налётаў нашай авіяцыі. У вёсцы Андронавічы ў дамах, дзе жылі камсамольцы Пётр Зязюлькін і Васіль Салаўянаў, разлегліся нанач нямецкія салдаты. Спалі моцна. Пётр і Васіль, не губляючы часу, забралі зброю, гранаты і патроны, пераапануліся ў нямецкую форму і пад покрывам ночы прыйшлі ў партызанскі атрад. Потым яны былі добрымі разведчыкамі і мінірамі.

Наш партызанскі пароль прывёў у лес не адну групу юных мсціўцаў. Тыя, што прыходзілі са зброяй у руках, папаўнялі атрад і накіроўваліся на баявыя заданні, а шлях астатніх ляжаў за лінію фронту, у рады Чырвонай Арміі.

Д.Ф. Райцаў у 1950-я гады.

Сам Іван Гваздзёў потым стане ў адзін рад з самымі кемлівымі і адважнымі. Будзе пасланы ў Маскву, сустрэнецца з першым сакратаром ЦК ВЛКСМ М.А. Міхайлавым, раскажа карэспандэнтам савецкага друку і радыё аб подзвігах беларускіх партызанаў, наступіць у спецшколу. Начальнік яе пастараецца, каб юныя мсціўцы як мага хутчэй авалодалі падрыўной справай і вярнуліся ў тыл ворага. І паліцаў пад адхон эшалоны з жывой сілай і ваеннай тэхніцы праціўніка.

Вольга Сонава. Камсомолец з вёскі Стырыкі. Да вайны хадзіла ў школу; як і яе сяброўкі, марыла аб тых невядомых шляхах, якія ад суседняга школьнага вярцілі ў гарады, дзе былі інстытуты, студыі, спартыўныя залы. А цяпер усе гэтыя шляхі-дарогі пераблыталіся вайна, і выйсе з вогненнага лабірынту Вольга бачыла толькі ў разгроме фашызму. Калі наш атрад прыбыў у Стырыкі, камсомолецка адразу ж завіталі да мяне і заявілі:

— Прыміце мяне ў атрад. Хачу помсціць лютаму ворагу. Дзеля роднай Бацькаўшчыны не пашкадую нічога, нават жыцця.

— Добрахвотнік — не нявольнік, кожнаму вядома. Прыем у атрад, — адказвае Сонавай. — Толькі якую прйдумаць табе спецыяльнасць?

— Я прйдумала ўжо! — узрадавалася Вольга станоўчому рашэнню. — Я ж скончыла курсы медыцынскіх сясцёр... І практыку прайшла...

— Нам такія патрэбны ўжо сёння...

— І фашыстаў буду біць на роўні з вамі, — рашуча дадала камсомолецка.

Яна пойдзе з намі цяжкімі дарогамі. Яе не спалохаюць доўгія і далёкія пераходы. Будзе смелай і мужнай у баях з ворагам. Калі хто з нашых наткнуецца на варажую міну, будзе паранены, яму акажа дапамогу «партызанская сястрычка». Потым яна стане знатнай «сумяшчальніцай»: адначасова і медыцынскай сястрой, і аўтаматчыцай, і падносчыцай двухпудовых порцый толу да чыгуначнага палатна, і разведчыцай. І гэта цудоўнае маладое жыццё абарвецца ў высокім чароце разам з абозам раненых партызанаў, з якім па-зверску справіліся фашысцкія карнікі...

Федзя Клімовіч. Зусім юны курынскі піянер... Як казаў паэт, ён «больш не падрос ды ад бацькавых калёс...»

А той Федзя, ростам мне па пояс, стаіць па ўсёй вайскавай выпраўцы, чаканіць:

— За кроў, за слёзы, за пажары я ім, фашысцкім гадзінам, горлы перагрызу!

Можна падумаць, што гэты хлапчук не Федзя — вясковы, басаногі, — а казачны Вяргіра.

— Я, дзядзька Даніла, падрыхтаваўся стаць сапраўдным партызанам, — працягваў піянер ужо з «вольнай нагі» і глядзеў мне ў твар сваімі вачыма-васількамі. — Няхай камсамольцы пацвердзяць: я зброю, патроны, гранаты збіраў, ужо шмат фашыстам нашкодзіў. Ці ж не партызан я?

— Вядома, партызан, — было маё слова ў адказ. — Пойдзеш у разведку?

— Гатовы на любое заданне!

І Федзя Клімовіч здзівіў сваімі бясстрашнымі подзвігамі самых бывалых. Ён будзе ўдзельнічаць у кожнай аперацыі, вызначыцца адвагай, кемлівасцю і вынослівасцю, занясе на свой рахунак многа гераічнага і адправіць на той свет не адзін тузін акупантаў. З аднавяскоўцам камсамольцам Іванам Гваздзёвым ён сотні разоў сходзіць у разведку, даставіць «языкоў», разам з ім двойчы па нашым

заданні перасячэ лінію фронту і прынясе важныя звесткі ў Беларускае штаб партызанскага руху. І калі ў няроўным баі ён будзе схоплены фашыстамі, якія ў час катаванняў выражуць на яго цэле пцікутную зорку, нічога не скажа карнікам да апошняга імгнення жыцця.

Пятро Скупаў. «Паліцай»... Ходзіць па Курыне з павязкай на рукаве, схіліўшы галаву, быццам той бусел, што шукае жабу. Я яго ведаў

Я не памыліўся: Скупаў усім сэрцам з намі. Пасля нашай з ім гутаркі ён раз-пораз паўтараў:

— Я вораг нашаму агульнаму ворагу — фашыстам. Верце мне. Хоць зараз гатовы пайсці да вас разам з жонкай Варай. І біць, біць, біць гадзін!

— Зараз не трэба, — тлумачу яму. — Заставайся ў паліцыі і служы нам, партызанам. Работы будзеш мець навалом. А калі выдыхнешся, запрасім у атрад.

Сустрэча партызанскіх камандзіраў у лесе Шухвасцянскай дачы (1942). Трэці злева — Д.Ф. Райцаў.

да вайны як някепскага хлопца. Што ў яго на душы цяпер? Трэба ратаваць... Наш жа ён! Магчыма, шукае бліжэйшыя подступы да нас... Вырашаю: пайду на сувязь з ім сам.

Восенню сорак першага, як звычайна, завітаў да Яўхіма Клімовіча. Мы з ім доўга гутарылі, чыталі савецкія лістоўкі і газету. Калі на зямлю апусціўся густы змрок, я паклікаў Івана Гваздзёва, даю заданне:

— Пакліч Пятра Скупава. Скажы яму: дзядзька Яўхім запрашае. І ні слова пра тое, што тут Райцаў.

Пачуўшы за акном крокі, я стаіўся ў суседнім пакоі. У мяне быў надзейны пісталет. А тым часам гаспадар з гошцем пачалі гаворку. Я выбраў зручны момант і нечакана далучыўся да іх.

— А ты, Пеця, мяне не бойся, — кажу Скупава. — Ведаю, які ты паліцай, хоць і ўсе іхнія даспехі носіш... Здагадваюся, якое ліха цябе загнала ў воўчае логова.

Пятро Скупаў і яго жонка — медыцынская сястра Варвара Сокалава — пойдучы аднымі партызанскімі сцежкамі-дарожкамі. Увесь іх баявы шлях будзе ўсеяны незлічонымі подзвігамі ў імя Радзімы. У адным з жорсткіх баёў, апынуўшыся адзін адзін з вялікай зграяй фашыстаў, яны біліся да апошняга патрона, а ў самы крытычны момант, каб не трапіць у рукі ворага жывымі, узарвалі сябе апошняй гранатай...

Людзі, якія ішлі да нас, не былі падобныя адно на аднаго. (Мусіць, калі б сабраць усе мільярды чалавек нашай планеты, то ў кожным з іх прыкмеце свайго, непаўторнага.) Аднак тых, хто накіроўваўся да нас, у партызаны, пры ўсім такім непадабенстве аб'ядноўвала адна рыса — патрыятызм. І ўсіх іх пад канец «партызанкі» было 2500.

Падрыхтавала Таццяна КУЗЬМІЧ. г. Віцебск.

ПРА ВАЙНУ — ПРАЗ СЯМЕЙНЫЯ РЭЛІКВІ

«1941 год. Пачатак» — так называецца выстаўка, якая адкрылася ў Дзяржаўным музеі ваеннай гісторыі Беларусі

Выстава — толькі першы этап праекта «Мы перамаглі», прысвечанага ўдзелу беларускага народа ў Вялікай Айчыннай вайне і разгроме фашызму. Неўзабаве наведвальнікі змогуць пабачыць экспазіцыі яшчэ дзвюх выставак — «Вызваленне Беларусі. Аперацыя «Баграціён» і «1945 год. Мы перамаглі».

— Асабліва цікава праекта з'яўляецца яго народны характар, — раскажаў дырэктар Дзяржаўнага музея ваеннай гісторыі Сяргей АЗАРОНАК. — Мы наўмысна не выкарыстоўваем у экспазіцыі фондавыя калекцыі музея. Музейныя прадметы, экспанаты прыносяць да нас ветэраны, дзеці, унукі і праўнукі ўдзельнікаў Вялікай Айчыннай вайны. Такім чынам людзі становяцца не толькі наведвальнікамі, але і актыўнымі ўдзельнікамі стварэння экспазіцыі.

Аляксандр Слабада, які ў першыя дні вайны абараняў Магілёў на Буйніцкім полі, перадаў музею самую каштоўную сваю рэліквію — пінжак з баявымі ўзнагародамі. Праўда, самую дарагую — зорку

Героя Сацыялістычнай Працы — вырашыў зберагчы ў сябе. Так бы мовіць, для выхаду ў свет. І сёння на яго святочным пінжаку ззяе медаль «Серп і Молат», — як напамін аб самаадданай працы на карысць Айчыны.

А вось дачка Героя Савецкага Саюза, камісара партызанскай брыгады «Жалезняк» Сцяпана Манковіча Ніна Сычова-Манковіч вырашыла падзяліцца з музеём нарочным гадзіннікам свайго бацькі, а таксама ўнікальнымі фотаздымкамі, зробленымі ў партызанскім атрадзе. Сярод экспанатаў — і асабістыя рэчы ўдзельніка Вялікай Айчыннай вайны Сардарова, аднаго з арганізатараў сучаснай сістэмы супрацьпаветранай абароны.

Асабліва цікава сьць выклікаюць фотаздымкі, зробленыя ў першыя месяцы вайны. Іх музею перадалі вядомыя калекцыянеры Уладзімір Ліхадзедаў і Уладзімір Пяфіцеў.

— Гэтыя фотаздымкі зроблены нямецкімі акупантамі, але ў тым ліку дзякуючы ім мы ведаем, якой была вайна, — падкрэсліў лаўрэат прэміі Прэзідэнта Беларусі «За духоўнае адраджэнне» Уладзімір ЛІХАДЗЕ-

Фота Канстанціна ДРОБАВА

ДАЎ. — Фотаздымкі першых дзён Вялікай Айчыннай вайны з'яўляюцца ўнікальнымі, бо іх у свеце захаваўся мала. А зробленых савецкімі фотакарэспандэнтамі — увогуле адзінакі. На фотаздымках прадстаўлены многія беларускія гарады. Мы бачым, з якім выхаваннем прыйшлі да нас немцы. Напрыклад, на адным з фотаздымкаў адлюстраваны помнік Леніну, якому гітлераўцы паклалі ў руку вядро. Такіх фотаздымкаў, якія датуюцца 1944 годам, няма, бо

фашыстам было не да гэтага. Такім чынам, дзякуючы фотаздымкам мы бачым, як развіваліся падзеі на фронце, як мяняліся настроі ваюючых бакоў.

Вядомаму філакартысту не раз даводзілася чуць, што Мінск у асноўным быў разбураны савецкімі войскамі ў 1944 годзе. І каб захаваць праўду аб вайне, Уладзімір Ліхадзедаў зноў звяртаецца да фотаздымкаў. «Вось здымак гасцініцы «Еўропа», якую быццам бы разбу-

ралі савецкія салдаты, — паказвае фатаграфію калекцыянер. — Гэты здымак зроблены ў 1941 годзе. Дык як жа савецкія войскі маглі разбурыць Мінск? Гэта той прыклад, калі дзякуючы фотаздымкам захоўваецца праўда пра падзеі».

— Выставачны праект «Мы перамаглі» сёння, як ніколі, актуальны і важны, — лічыць памочнік міністра абароны па ідэалагічнай рабоце ва Узброеных Сілах — начальнік галоўнага ўпраўлення ідэалагічнай работы Міністэрства абароны генерал-маёр Аляксандр ГУРА. — Важны асабліва для нашай моладзі, для тых, каму будаваць моцную і квітнеючую краіну. Важны ўсім тым, на чые плечы кладзецца адказнасць за нашу Радзіму, за мірную працу нашага народа пад мірным небам, за стабільную, адзіную, моцную Беларусь. І калі сучаснае пакаленне будзе дакранцаваць да гераізму іх бацькоў, дзядоў і прадзедаў, будзе атаясамліваць сябе з іх подзвігам, гэтак пакаленне і наша краіна, наша Беларусь, — непермажыма.

Вераніка КАНЮТА. kanyuta@zviazda.by